

RESPONSABILITATEA ȘI LIBERUL ARBITRU ÎN GÂNDIREA TEOLOGULUI KARL BARTH

Preot dr. Mihai Iordache

Responsibility and Free Will in the Thoughts of the Theologian Karl Barth

Abstract: Karl Barth's theology is less familiar in the Eastern setting due to the doctrine differences between the two trends, as well as linguistic and terminology differences. However, when reading the books of the famous Swiss theologian, we may ask ourselves whether we possess free will or not. What is actually free will? Can we, by chance, lose it or not use it (properly)? Who grants us responsibility, and what is responsibility, ultimately? The text herein tries to offer some convincing answers to these questions, on the one hand, starting from Karl Barth's thinking, performing a critical Orthodox research on their thoughts, and on the other hand, carefully analyzing the richness of patriotic thinking, startling upon special tones related to responsibility and free will, tones that, unfortunately, are less known, nowadays.

Keywords: responsibility, free will, freedom, human person, Protestant theology, Orthodox theology, Holy Fathers.

Introducere

În acest text, vom aborda două problematici fundamentale pentru gândirea teologică a profesorului Karl Barth (1886-1968)¹, responsabilitatea și liberul arbitru, care stau în strânsă legătură cu noțiunea de bază a libertății omului în

¹ Karl Barth este unul dintre cei mai importanți teologi protestanți ai secolului XX și chiar ai istoriei Protestantismului, recunoscut a fi un teolog deosebit de prolific și, totodată, un gânditor original, prin ideile și concluziile sale teologice aparte, având un aport deosebit asupra teologiei protestate și asupra direcțiilor creștinismului occidental modern și contemporan. Născut la Basel, în 1886, a fost profesor de Dogmatică la Facultatea de Teologie a Universității din Basel între 1935-1962, după ce, în prealabil, a ocupat posturi academice la renumite facultăți de teologie din Germania. Este inițiatorul principal și promotorul *teologiei dialectice*, un curent de teologie apărut în Germania, în sânul Protestantismului, la începutul secolului XX, care s-a pronunțat cu vehemență împotriva teologiei liberale protestante a secolului al XIX-lea. Alți susținători importanți ai teologiei dialectice au mai fost Friedrich Gogarten, Emil Brunner, Rudolf Bultmann, Eduard Thurneysen etc. Cea mai importantă lucrare a lui Barth este *Kirchliche*

fața lui Dumnezeu și a lui însuși. În primul rând, vom încerca să înțelegem mai bine cele două concepte de bază, care ocupă un loc central în gândirea teologului protestant, iar în al doilea rând, să evidențiem diferențele dintre gândirea protestantă și teologia patristică răsăriteană.

Studiul de față a însemnat pentru noi și două încercări de altă natură, decât cea teologică: pe de o parte, a fost un efort de sinteză din cauza vastității operei principale a lui Karl Barth, *Dogmatica Bisericească* fiind una din cele mai vaste lucrări de teologie care s-au scris vreodată, însumând în total 9.185 pagini². Pe de altă parte, a fost o încercare lingvistică din cauza complexității și dificultății stilului de prezentare a doctrinei protestante în limba germană, Barth fiind recunoscut, chiar și de către vorbitorii de limbă germană, ca fiind un mare inovator în materie de terminologie teologică.

Responsabilitatea în gândirea lui Karl Barth

Karl Barth tratează problema libertății pe fundamentul responsabilității omului înaintea lui Dumnezeu, adică ascendent, de la om la Dumnezeu, responsabilitatea fiind determinată de existența omului ca făptură creată, pe de o parte, și de hotărârea de a se supune lui Dumnezeu, pe de cealaltă parte. Libertatea omului constă în supunerea față de Dumnezeu. Trăirea vieții cu responsabilitate înaintea lui Dumnezeu este caracterul principal al libertății. Libertatea însăși este evenimentul și consecința acestei responsabilități. „Să ne amintim: nu este vorba numai de responsabilitatea omului, ci de răspunderea omului înaintea lui Dumnezeu (*es geht um des Menschen Verantwortlichkeit nicht nur, sondern um des Menschen Verantwortung vor Gott*). Dacă ființa sa are caracterul libertății din această răspundere, atunci libertatea înseamnă evenimentul acestei răspunderi (*das Ereignis dieser Verantwortung*): evenimentul recunoașterii umane a lui Dumnezeu, al supunerii față de El și al dorinței după El”³.

În concepția teologului protestant, libertatea nu poate fi pusă în relație cu o parte anume a firii umane, pentru că nu are un conținut concret și nu ține de substanță, ci este constituită ca un mijloc, fiind definită de modalitatea în virtutea căreia omul acționează liber într-un fel sau altul. Ea reprezintă concretețea folosirii cu responsabilitate înaintea lui Dumnezeu a libertății însăși. În alt fel, ea nu este nimic. „Libertatea nu se află undeva într-un fundal, de unde ar putea ieși, pentru a trăi într-un fel sau altul (*Freiheit befindet sich nicht in irgendeinem Hintergrund, aus dem heraus dann so oder so frei zu leben wäre*). Ea fie este libertatea trăită și folosită în actul răspunderii înaintea lui Dumnezeu, fie nu este nicio libertate (*sie ist die in der Tat der Verantwortung* Dogmatik (Dogmatica Bisericească), o lucrare de mare amploare, care sistematizează Teologia Dogmatică Protestantă în peste 9.000 de pagini. Karl Barth murit în 1968, la Basel.

² Eberhard BUSCH, *Karl Barths Lebenslauf. Nach seinen Briefen und autobiographischen Texten*, Chr. Kaiser Verlag, München, 1978, p. 504.

³ Karl Barth, *Kirchliche Dogmatik*, Theologischer Verlag Zürich, 1986, III, 2, p. 233.

vor Gott gelebt und gebrauchte Freiheit, oder sie ist gar nicht Freiheit)⁴. Continuând pe această linie, omul este văzut ca un subiect al libertății sale, ce are spațiul de manifestare doar în interiorul responsabilității înaintea lui Dumnezeu. „Omul, fie este un subiect al răspunderii înaintea lui Dumnezeu, care se mișcă pe sine și care este mișcat de sine, fie nu este niciun subiect (*er ist das in der Verantwortung vor Gott sich selbst bewegende und durch sich selbst bewegte Subjekt, oder es ist gar nicht Subjekt*)⁵”.

Punctul de vedere exprimat mai sus de Karl Barth despre libertate este străin doctrinei Bisericii Răsăritului. Încă din sec. al IV-lea, Sf. Grigorie de Nazianz (329-390) învăța contrariul acestor declarații, susținând vehement înzestrarea de către Dumnezeu a firii umane cu libertate, ca aparținând ontologic naturii sale și pe care omul o poate folosi, în mod liber, chiar cu prețul refuzării Creatorului Său. „Dumnezeu l-a cinstit pe om dându-i libertatea, pentru ca binele să aparțină în mod propriu celui care îl alege tot așa ca și Aceluia care a așezat pârga (începutul) binelui în fire⁶”.

Responsabilitatea omului înaintea lui Dumnezeu, atât pentru sine însuși, cât și pentru celelalte persoane sau lucruri, este unul din elementele fundamentale ale conceptului de libertate barthian. Responsabilitatea nu poate exista fără libertate, iar libertatea se manifestă numai în responsabilitate. Prezența umană în fața Creatorului trebuie să fie una care să conștientizeze responsabilitatea și să acționeze numai prin prisma acesteia. „Libertatea pentru Dumnezeu, responsabilitatea în fața Lui – bună sau rea, suficientă sau insuficientă – constituie întreaga acțiune a omului⁷”.

Prin responsabilitatea pe care Dumnezeu o conferă omului, teologul elvețian distinge caracterul particular al ființei umane. Ideea de particularitate se apropie mai mult de ideea de persoană, pentru a o conștientiza de scopul, condiția, locul și datoria sa. Responsabilitatea înaintea lui Dumnezeu este în strânsă legătură cu alegerea omului din veșnicie prin hotărârea lui Dumnezeu. În mod indubitabil, ea se manifestă ca recunoaștere, supunere și rugăciune înaintea Creatorului său. „Noi totdeauna l-am înțeles pe om în co-existența sa cu Dumnezeu, i-am înțeles ființa sa ca o ființă dăruită de Dumnezeu, întemeiată pe alegerea Sa (*als ein Sein von Gott her, begründet in seiner Wahl*), care constă în ascultarea cuvintelor Sale; de aceea, ființa omului are responsabilitate înaintea lui Dumnezeu și, în final, existența sa în responsabilitate o înțelegem ca recunoaștere, supunere și rugăciune totdeauna reînnoită în această direcție

⁴ Barth, *Kirchliche Dogmatik*, III, 2, p. 233.

⁵ Barth, *Kirchliche Dogmatik*, III, 2, p. 233.

⁶ Sf. Grigorie de Nazianz, *In sanctum Pascha*, Or. XLV, 8, P.G. 36, col. 632 C, apud Vladimir Lossky, *Teologia Mistică a Bisericii de Răsărit*, trad. Pr. Vasile Răducă, Editura Anastasia, București, s. a., p. 153.

⁷ Barth, *Kirchliche Dogmatik*, III, 4, p. 48.

(*wir haben sein Sein in der Verantwortung schliesslich als Erkenntnis, Gehorsam und Bitte in dieser und immer wieder in dieser Richtung verstanden*)⁸.

Pentru Karl Barth, responsabilitatea nu este un simplu exercițiu al virtuții, ci are înțelesul de răspuns al omului (*Ver-Antwortung*) către Dumnezeu, Care i-a dat libertatea, o manifestare a acesteia, ce nu poate să îi preceadă. Cu alte cuvinte, omul întâi primește libertatea ca dar de la Dumnezeu și abia după aceea este responsabil, nu invers. Acțiunea suverană a Duhului Sfânt trezește libertatea creștinului. Acesta determină în om o hotărâre concretă, care este, de fapt, o mărturisire a acțiunii eshatologice de hotărâre a Mântuitorului Hristos. Fiul lui Dumnezeu dorește să fie primit de către omul creștin cu responsabilitate și, mai ales, dorește ca acesta să urmeze poruncile Sale cu responsabilitate, însă o astfel de atitudine nu reprezintă un scop în sine, așa cum nu constituie nicio finalitate a vieții creștine.

Într-o altă ordine de idei, omul este responsabil pentru sine, dar și pentru toate lucrurile pe care Dumnezeu i le-a dăruit, asupra cărora trebuie să aibă stăpânire și să nu fie stăpânit de ele. Barth se pronunță categoric împotriva sclaviei omului față de lucrurile pe care le are în posesie. „Ceea ce este distrugător și pieritor pentru om nu sunt lucrurile în sine, nici cele mari, nici cele mici, nici cele foarte mici, ci domnia, stăpânirea și constrângerea acestor lucruri mari și mici asupra omului (*wohl aber die Herrschaft, die Gewaltherrschaft, der fatale Zwang der grossen und kleinen Sachen über den Menschen*), fiecare prețuire și adorare independentă, abstractă și absolută a lucrurilor, a instituțiilor, a mașinilor și a mobilei și chiar a ideilor care au pervertit ordinea firească conform căreia lucrurile trebuie să slujească omului și nu invers (*jede Umkehrung der Ordnung, dass sie dem Menschen zu dienen haben, nicht er ihnen*)⁹.”

În teologia răsăriteană, semnificațiile și nuanțele responsabilităților umane sunt puțin diferite. Nikolai Berdiaev (1874-1948) vorbește despre o sclavie a lucrurilor, însă semnificația pe care o primește omul este salutară în ceea ce privește atitudinea sa responsabilă față de societate, fiindcă individul poate fi sclav al societății, dar persoana nu; ea conține societatea în sine. „Dintre toate formele de sclavie umană, aservirea față de societate este cea mai importantă. Omul este o ființă a cărei socializare este produsul mai multor milenii de civilizație. Concepția sociologică ar vrea să ne convingă că această socializare l-a creat pe om. Omul ar trăi într-un fel de stare de hipnoză socială și i-ar veni foarte greu să se opună prin destinul său exigențelor despotice ale societății, pentru că, prin gura sociologilor de toate tendințele, hipnoza îi sugerează neîncetat convingerea că își datorează libertatea numai și numai societății. Ca și cum societatea i-ar spune: «Tu ești produsul meu, tot ceea ce ai mai bun în tine mi se datorează mie. Tu îmi aparții și trebuie să mi te dăruiești numai mie»... Reluând

⁸ Barth, *Kirchliche Dogmatik*, III, 2, p. 234.

⁹ Barth, *Kirchliche Dogmatik*, IV, 3, p. 764.

distincția noastră între individ și persoană, putem spune că numai individul este o parte a societății căreia îi este supus, dar în privința persoanei e adevărată situația inversă: nu persoana este o parte a societății, ci societatea face parte din persoană¹⁰, „pentru că persoana cu adevărat liberă tinde să cuprindă întreaga fire omenească, după modelul Persoanei divine, care conține întreaga natură trinitară”¹¹. În felul acesta, libertatea umană în Ortodoxie urmează să salvgardeze istoricismul, pentru faptul că ea nu se adresează elementului consumptiv al umanului, ci persoanei, supraviețuind categoriilor responsabile din teza lui Barth.

Conform concepției lui Karl Barth, întreaga existență umană este manifestarea istoriei responsabilității omului înaintea lui Dumnezeu și, prin aceasta, devine evident că ea nu poate fi desprinsă de spațiul mundan. În acest context, omul este liber și se manifestă ca subiect al libertății sale responsabile. „Ființa omenească este într-adevăr istoria acestei responsabilități proprii (*das menschliche Sein ist tatsächlich die Geschichte dieser Selbstverantwortung*). Omul adevărat constituie această istorie, adică el există atât timp cât istoria se desfășoară, atât timp cât se adevărește că el este răspunzător înaintea lui Dumnezeu. În această istorie, omul este liber și, astfel, el este subiect, adică este el însuși (*in ihr ist er frei, in ihr ist er Subjekt, in ihr ist er selber*)”¹².

Corelarea dintre responsabilitate, libertate și alegerea divină, este determinantă pentru Barth în privința concluzionării veridicității manifestării libertății numai în sens pozitiv, în ceea ce privește alegerea și răspunderea la chemarea divină. Așadar, definind acum în încheiere noțiunea libertății, „este evident că libertatea nu poate fi confundată cu neutralitatea (*so ist klar, dass Freiheit auch in dem Sinn mit Neutralität nicht zu verwechseln sein kann*)”, din acest punct de vedere, conceptul individualizându-se în panoplia tezelor reformate, „pentru că ea este capabilă de îndeplinirea unui singur scop pozitiv: ea este libertatea folosită și manifestată pentru desăvârșirea răspunderii omului înaintea lui Dumnezeu (*als sie nur eines, des positiven Sinnes, fähig ist: sie ist die in den sich vollziehenden Verantwortung vor Gott gebrauchte und betätigte Freiheit*). Nu se poate spune că libertatea este incapabilă sau că poate fi capabilă într-un fel sau altul. Ea este propriu-zis libertatea de a alege (*sie ist wohl Wahlfreiheit*). Totodată ea este libertatea prin care este ales ceea ce este drept, ca o libertate dăruită de Dumnezeu, libertatea unui act petrecut în libertate (*sie ist aber, als von Gott geschenkte Freiheit, sie ist als Freiheit einer geschehenden Tat die Freiheit, in der das Rechte gewählt wird*). Ceea ce este drept corespunde alegerii lui Dumnezeu (*das Rechte ist das der freien Wahl Gottes Entsprechende*)”¹³.

¹⁰ Nikolai Berdiaev, *Despre sclavia și libertatea omului*, Editura Antaios, Oradea, 2000, pp. 104–105.

¹¹ Paul Evdokimov, *Ortodoxia*, trad. Dr. Irineu Ioan Popa, Arhiepiscop Vicar, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, p. 78.

¹² Barth, *Kirchliche Dogmatik*, III, 2, p. 234.

¹³ BARTH, *KIRCHLICHE DOGMATIK*, III, 2, p. 234.

Liberul arbitru în gândirea lui Karl Barth

Pentru Karl Barth, polemica asupra liberului arbitru nu este una de interes major. Față de viziunea tradițională protestantă, la Barth distingem o delimitare doar în privința acceptării liberului arbitru. Tematica liberului arbitru se distinge așadar, numai atunci când încercăm să urmărim discursul asupra libertății lui Dumnezeu Tatăl și asupra libertății lui Iisus Hristos. Cele trei mari idei prin care Karl Barth își delimitează poziția privind liberul arbitru sunt: radicalitatea păcatului, importanța morții pe Cruce a lui Iisus Hristos și importanța harului lui Dumnezeu.

În concepția teologului protestant, libertatea nu se suprapune liberului arbitru. Prin libertate, nu se înțelege posibilitatea omului „de a alege ceea ce-i place sau ceea ce preferă, ci libertatea reală de a exista pentru Dumnezeu și de a I se supune Lui”¹⁴. Libertatea nu este ceva cu totul specific doar ființei umane, ci ea este dedicată aproape exclusiv *relației* sale cu Dumnezeu. Omul nu este liber decât în relație cu Dumnezeu și dacă rămâne supus lui Dumnezeu. Libertatea adevărată este aceea de a exista pentru Dumnezeu și de a I se supune Lui, neincluzând simțul electiv între două sau mai multe opțiuni. Barth afirmă că „omului i s-a dat spațiu de desfășurare și libertate, dar nu libertatea de a alege între supunere sau nesupunere (*dem Menschen ist wohl Spielraum, Freiheit, gegeben, aber nicht Wahlfreiheit zwischen Gehorsam und Ungehorsam*)”¹⁵.

După părerea noastră, acest punct de vedere urmează întru totul linia teologiei protestante tradiționale. Spre deosebire de aceasta, în teologia ortodoxă, libertatea nu se confundă cu liberul arbitru, fiind două lucruri distincte, însă nici nu se exclud unul pe celălalt, pentru că „prin libertatea sa de alegere, omul e chip al lui Dumnezeu”¹⁶. Liberul arbitru este inclus în libertate sau, mai exact, liberul arbitru este primul pas în dobândirea libertății depline. Omul are, în primul rând, deplina libertate de alegere, de a-L urma pe Dumnezeu sau de a-L refuza, de a alege între bine și rău, de a alege între viață și moarte. „Noi putem spune *da*, pentru că am putea tot așa de bine să spunem: *Să nu fie voia Ta*”¹⁷.

Libertatea o înțelegem ca pe un dar dat omului de Dumnezeu, cel mai mare dar, așa cum îl numește Dostoievski (1821-1881). Acest dar sau această mare posibilitate de a fi deschis harului divin¹⁸, conform lui Karl Barth, poate fi câștigat într-o măsură mai mare sau poate fi minimalizat. Goethe (1749-1832) spunea că omul adevărat își câștigă libertatea în fiecare zi. Omul este cel care poate desăvârși libertatea sa, făcând-o mai puternică și mai sigură. Viața omului este un întreg urcuș, care nu încetează niciodată. Creșterea spre Dumnezeu

¹⁴ Barth, *Kirchliche Dogmatik*, III, 4, p. 12.

¹⁵ Barth, *Kirchliche Dogmatik*, III, 1, p. 300.

¹⁶ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 1, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, p. 248.

¹⁷ Evdokimov, *Ortodoxia*, p. 82.

¹⁸ Barth, *Kirchliche Dogmatik*, III, 4, p. 53.

este fără de sfârșit, pentru că fără de sfârșit este Dumnezeu însuși. Sf. Grigore de Nyssa (335-395) spunea că pe măsură ce înaintăm în urcușul nostru spre Dumnezeu, încercând să îi dezvăluim măreția și să-L descoperim mai bine, ne dăm seama că Dumnezeu este fără de sfârșit. Din perspectiva acestei nemărginiri, manifestate în toată amplitudinea sa, Dumnezeu i-a lăsat omului totdeauna libertatea de alegere între diferite căi, între bine și rău, între a asculta și a nu asculta, între a fi viu și a muri etc. Într-alt fel, nu se poate vorbi despre integritatea ființei umane sub cele trei aspecte ale sale: spiritual, psihic și fizic, și nu se poate afirma că omul, într-adevăr, a fost creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Desigur, liberul arbitru poate fi analizat și din alte perspective, legate de nestatornicia ființei umane, așa cum Sf. Maxim Mărturisitorul (580-662) îl cataloghează, ca pe o imperfecțiune, căci nevoia temporară de a alege reprezintă mai degrabă o carență a omului, decât o manifestare a independenței sale¹⁹. Din această perspectivă, căderea protopărintelui Adam este consecința directă, deloc salvatoare a manifestării liberului arbitru: el a putut alege între o cale sau alta, iar rezultatul a dus practic la cădere. Totuși, un lucru este clar în Ortodoxie, anume acela că liberul arbitru este fără îndoială un pas spre libertatea deplină a creștinului în Hristos, liberul arbitru constituindu-se ca începutul libertății.

Nichifor Crainic (1889-1972) diferențiază omul psihic de omul spiritual: „În viața creștină și în mistică îndeosebi, joacă un mare rol deosebirea oamenilor în pământești și duhovnicești sau, cu alți termeni, în psihici și pnevmatici (spirituali). Psihic e omul al cărui spirit e îndreptat către lucrurile create. Pnevmonic e, dimpotrivă, omul renăscut în har, care trăiește după modul divin. Unul e „omul din afară”, care trăiește după simțuri, celălalt e „omul dinăuntru”, care trăiește după duh și în Duh”²⁰. Cu alte cuvinte, omul spiritual e îndreptat către lucrurile necreate. Unde este chipul lui Dumnezeu dacă omul este constrâns de la bun început să urmeze o anumită cale? Pr. Dumitru Stăniloae (1903-1993) afirmă că „baza întregii măreții a chipului dumnezeiesc al omului stă în libertatea lui”²¹. Răsăritul nu a cunoscut afirmații de genul supunerii necondiționate față de Dumnezeu, afirmații care fac referință la partea cea mai intimă a ființei umane, aceea care nu poate fi constrânsă și silită cu absolut nimic, după modelul martirilor și al sfinților²². Conform învățaturii ortodoxe, chipul lui Dumnezeu în om se referă la rațiunea, voința și libertatea omului.

¹⁹ Evdokimov, *Ortodoxia*, p. 79.

²⁰ Nichifor Crainic, *Sfințenia – împlinirea umanului*, Editura Trinitas a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1993, p. 30.

²¹ Pr. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 1, p. 283.

²² Martirii din închisorile comuniste din Răsărit au apărut din cauza unor ideologii, create tot în spațiul „plin de creativitate” din Apus. Foarte bine a spus un mare părinte duhovnic român când a afirmat că ideologiile nu sunt bune pentru că nu au mamă. A se vedea Nicolae STEINHARDT, *Jurnalul Fericirii*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992 și Monahul MOISE, *Un sfânt al închisorilor - Valeriu Gafencu*, Alba Iulia, 2007.

Ce ar însemna libertatea dacă nu se pornește de la posibilitate de alegere, în mod necondiționat, cu responsabilitate și demnitate în fața propriei persoane și în fața istoriei, și cu asumarea tuturor riscurilor? Sf. Macarie este mai explicit în această privință când afirmă în *Omiliile* sale că voința omului este o condiție esențială, căcă fără ea nici măcar Dumnezeu Însuși nu face nimic.

Libertatea în teologia răsăriteană nu se reduce numai la posibilitatea alegerii între a-L urma pe Hristos sau a-L refuza. În scrierile Sfinților Părinți și în lucrările marilor teologi ortodocși, libertatea are semnificații mult mai profunde legate de procesul de sfințire și de desăvârșire al persoanei umane, așa cum am arătat anterior. În mod principal, primul înțeles pe care îl are libertatea este dat de posibilitatea alegerii personale, nedeterminate și fără constrângere.

După părerea noastră, atât în ceea ce privește problema liberului arbitru, cât și în privința altor subiecte doctrinare, evoluția pe care a avut-o teologia protestantă nu a fost cea dorită inițial de Martin Luther (1483–1546) prin cele *95 de Teze*, trimise Episcopului Albrecht von Brandenburg, episcop catolic de Mainz și Magdeburg, și afișate pe data de 31 octombrie 1517, în Ajunul sărbătorii Tuturor Sfinților, pe ușa Catedralei din Wittenberg. Influențate de cauze culturale, sociale și politice conjuncturale, doctrinele protestante au împărțășit credincioșilor idei pe care Luther nu le-ar fi conceput și, probabil, nu le-ar fi putut accepta. Rezultatul este dat de faptul că teologia protestantă îl consideră pe om mult prea slab, inferior și neputincios, ba chiar mai mult, fără nici cea mai mică posibilitate de îndreptare, înălțare sau desăvârșire. Din acest motiv, îndumnezeirea omului este o realitate care nu poate fi acceptată de doctrina protestantă²³. Numai în felul acesta putem înțelege de ce noțiunea de îndumnezeire a omului este pentru protestanți o erezie și de ce persoanei umane i se atribuie statute neclare și neconforme cu trăirea sa duhovnicească în Dumnezeu: hotărârea sorții prin predestinație, iertarea păcatelor prin doctrina justificării, mântuirea exterioară prin intervenția harului divin etc.

Vorbind despre liberul arbitru, Karl Barth face următoarea afirmație: „Opoziția noastră împotriva lui Dumnezeu este acțiunea liberă și responsabilă a întregii noastre existențe (*der Widerspruch gegen Gott ist die freie, verantwortliche Tat unserer ganzen Existenz*). Dar această acțiune nu este ca și celelalte; nu o putem accepta sub pretextul unui liber arbitru (*wir können sie nicht unter Zuhilfenahme eines liberum arbitrium aufheben*). Înfrângerea acesteia reprezintă nici mai mult nici mai puțin decât respingerea și re-crearea existenței noastre și cu aceasta a subiectului uman (*die Aufhebung und Neusetzung unserer Existenz und damit des Subjektes Mensch bedeuten*)”²⁴.

²³ Olivier Clement, *Întrebări asupra omului*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Alba-Iuliei, Alba-Iulia, 1997, p. 84 ff.

²⁴ Karl Barth, *Die Lehre vom Worte Gottes. Prolegomena zur christlichen Dogmatik*, München, 1927, p. 286.

Cu greu pot fi acceptate în Răsărit cele spuse mai sus drept adevărate. Acțiunea pe deplin liberă și responsabilă a omului este desemnată atât prin acceptarea *de bunăvoie* (și nu *din datorie* – cum este înțeles în Protestantism) a Cuvântului lui Dumnezeu, cât și prin respingerea lui Dumnezeu. În acest sens, Sf. Isaac Sirul (640-700) împarte creștinii în trei categorii: a. cei care cred *din frică* sau *din teamă*; b. cei care cred *din dorința de răsplată* privitoare la viața și fericirea veșnică (raiul, comuniunea sfinților etc.); c. cei care cred *din dragoste* și dezinteresat. Aceștia din urmă sunt atât de convingși de veridicitatea cuvintelor Mântuitorului Hristos, încât doresc comuniunea cu El din iubire față de Hristos, nu ca pe o datorie sau obligație exterioară, ci ca pe ceva absolut firesc, și nu ar putea să conceapă nimic fără El, nici viața aceasta, nici pe cea veșnică.

Referitor la cea de-a treia categorie, F. M. Dostoievski spune că „dacă cineva mi-ar dovedi că Hristos este în afară de sfera adevărului, aș prefera să rămân mai bine cu Hristos decât cu adevărul”²⁵.

Omul în concepția lui Karl Barth este confuz; el nu ar putea să primească liberul arbitru din partea lui Dumnezeu pentru că nu are capacitatea receptivă necesară: „Omul întreg se mișcă într-o inversiune radicală (*der ganze Mensch bewegt sich in radikaler Verkehrung*). De aceea, nu-i este acordată nici libertate „formală”, nici chiar una „potențială”, cu ajutorul căreia să se hotărască pentru Dumnezeu sau împotriva lui Dumnezeu (*darum ist ihm weder eine „formale“ noch eine „potenzielle“ Freiheit zuzuschreiben, mit der er sich ebenso gut für wie gegen Gott entscheiden könnte*). Subiectul uman este rău, iar Biblia îl învinuiește pe om în integritatea sa (*das menschliche Subjekt ist böse, die Bibel klagt den ganzen Menschen an*)”²⁶. Impactul păcatului strămoșesc asupra omului și asupra chipului lui Dumnezeu în om are repercusiuni destul de grave, irecuperabile, privind modul de înțelegere a libertății acestuia. Cum poate fi spus că subiectul uman este rău și că Biblia acuză pe om în integritatea sa? Ca o urmare justificată a învățaturii reformate despre om, poziția lui Barth față de liberul arbitru îndreaptă Biblia împotriva ființei umane, cea mai bună creatură a lui Dumnezeu, și o lasă neputincioasă, copleșită până în adânc de păcatul original, privând-o de orice perspectivă de a se putea ridica și de posibilitatea unei alegeri personale.

Cunoscând bine sistemul de gândire al teologului elvețian, Pr. Stăniloae a observat că poziția acestuia și a altor teologi protestanți față de libertatea omului trădează o interpretare juridică și legalistă a problemei. Liberul arbitru, atât de des utilizat de Barth, nu poate avea o relevanță în natura omului. „O libertate absolut neutră sau un liber arbitru nu există, afirmă teologul ortodox. Există numai o libertate care servește în mare parte răului, o falsă libertate, și o libertate în bine. În om, dată fiind slăbiciunea firii sau voinței, libertatea e

²⁵ Paulin Lecca, *Frumosul divin în opera lui Dostoievski*, Editura Discipol, București, 1998, p. 86.

²⁶ Barth, *Kirchliche Dogmatik*, IV, 1, p. 553.

dusă ușor spre cele rele, sau rezistă greu ispitelor spre rău. Ea nu se poate decide singură spre o făptuire exclusiv bună. Liberul arbitru sau libertatea absolut neutră este o construcție arbitrară a cugetării noastre. Dar la libertatea în bine, la adevărata libertate nu se poate ajunge fără ajutorul unei persoane superioare, deși e necesar simultan un efort liber din partea celui ajutat. La libertatea adevărată, sau la libertatea în bine, nu ajunge omul nici numai prin sine, nici silit de o persoană superioară”²⁷.

Barth este de părere că, dacă omul ar avea totuși liberul arbitru și l-ar exercita pentru a face o alegere, aceasta ar fi totuși o modalitate de aservire a posibilității sale de alegere. „Punctul de pornire al concepției despre libertate a lui Barth nu este posibilitatea de a te hotărî într-un fel sau altul pentru ceva (*nicht das So- oder Andersentscheiden des Menschen nimmt Barth als Ausgangspunkt seiner Freiheitslehre*) – afirmă Ulrich Hedinger, un critic al teologului elvețian –. O opțiune de alegere așa sau altfel, un liber arbitru al indiferenței (*liberum arbitrium indifferentiae*) este pentru el practic un servitor al arbitriului dependent absolut între Dumnezeu și păcat (*servum arbitrium differentiae absolutae intra Deum et peccatores*). Îndeplinirea hotărârii și felul cum este îndeplinită aceasta, o califică pe ea drept liberă sau ne-liberă. Modul „cu plăcere” aparține, de exemplu, constitutiv libertății umanității (*das „Gerne“ zum Beispiel gehört schon konstitutiv zur Freiheit der Humanität*), așa cum libertatea creștinilor este întemeiată pe libertatea lui Dumnezeu (*wie das Gründen in der Freiheit Gottes zur Freiheit der Christen*)”²⁸.

Și totuși, dacă pentru ființa umană liberul arbitru este inexistent, această teorie nu se aplică în cazul Mântuitorului Hristos. El este excepția teoriei lui Karl Barth despre liberul arbitru, excepție care însă va confirma regula, liberul arbitru fiind în acest caz apanajul celor două firi ale Mântuitorului, căci Iisus Hristos ca Om nu a avut „*liberum arbitrium indifferentiae*”, însă ca Dumnezeu a făcut posibilă luarea hotărârii asupra libertății sau ne-libertății omului. Se face simțită prezența teologiei dialectice, această recunoaștere a celor două firi ale Mântuitorului fiind practic împotriva învățaturii tradiționale liberale, însă și așa precară, punându-ne în imposibilitatea de a face o legătură firavă cu Ortodoxia, căci imediat ce am spune că în sfârșit am fi găsit o punte de legătură care să dea șanse libertății de alegere umane, fie și prin faptul că aceasta s-ar regăsi în firea dumnezeiască a Mântuitorului, am redeschide o amplă discuție asupra validității acestei teorii, Barth însuși poziționându-se împotriva doctrinei Theotokos a Maicii Domnului.

²⁷ Pr. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, p. 210.

²⁸ Ulrich Hedinger, *Der Freiheitsbegriff in der Kirchlichen Dogmatik Karl Barths*, Zwingli Verlag Zürich–Stuttgart, 1962, p. 12.

Concluzii

Așa cum am văzut, în gândirea lui Karl Barth, responsabilitatea este precedată de libertate și se constituie ca un răspuns la darul dumnezeiesc, fiind o caracteristică proprie gândirii reformate, susținută de o cultură și civilizație fundamentată pe noțiunea de responsabilitate. A fi liber și a fi responsabil sunt două noțiuni care se confundă.

În schimb, liberul arbitru are pentru teologul elvețian o semnificație destul de redusă față de cea din gândirea răsăriteană, el axându-se pe alte trei învățături importante pentru teologia reformată: radicalitatea păcatului, importanța morții pe Cruce a lui Iisus Hristos și importanța harului divin. Liberul arbitru nu înseamnă libertate și nicio parte a acesteia, ci în mod paradoxal, starea de supunere și de ascultare necondiționată de Dumnezeu, de aceea acesta nu-l poate conduce pe om spre Dumnezeu, și nici nu reprezintă începutul libertății, așa cum este înțeles în Ortodoxie.

Bibliografie:

- Karl Barth, *Kirchliche Dogmatik*, Theologischer Verlag Zürich, 1986.
- Karl Barth, *Die Lehre vom Worte Gottes. Prolegomena zur christlichen Dogmatik*, München, 1927.
- Nikolai Berdiaev, *Despre sclavia și libertatea omului*, Editura Antaios, Oradea, 2000.
- Eberhard Busch, *Karl Barths Lebenslauf. Nach seinen Briefen und autobiographischen Texten*, Chr. Kaiser Verlag, München, 1978.
- Olivier Clement, *Întrebări asupra omului*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Alba-Iuliei, Alba-Iulia, 1997.
- Nichifor Crainic, *Sfințenia – împlinirea umanului*, Editura Trinitas a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1993.
- Paul Evdokimov, *Ortodoxia*, trad. Dr. Irineu Ioan Popa, Arhiepiscop Vicar, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
- Ulrich Hedinger, *Der Freiheitsbegriff in der Kirchlichen Dogmatik Karl Barths*, Zwingli Verlag Zürich–Stuttgart, 1962.
- Paulin Lecca, *Frumosul divin în opera lui Dostoievski*, Editura Discipol, București, 1998.
- Vladimir Lossky, *Teologia Mistică a Bisericii de Răsărit*, trad. Pr. Vasile Răducă, Editura Anastasia, București, s. a.
- Monahul Moise, *Un sfânt al închisorilor - Valeriu Gafencu*, Alba Iulia, 2007.
- Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 1, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
- Nicolae Steinhardt, *Jurnalul Fericirii*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992.